

SIMÉN DOMOKOS ÉLETRATA*

*A tudomány a műveltség ereje,
a művészet annak szépsége.*

En 1836-ban születtem július 30-án Tarcsafalván. Apám odavaló unitárius pap Simén János, anyám Istvánfi Lidia, az Augustinovic Pál testvérének Zsuzsánnának és Istvánfi Györgynek leánya, kit apám bordosi pap korában vett el, de a ki korán árvaságra maradván, a nemes lelkű Sárdi Sándor Mózesné nevelte, s kitől Isten után 5 gyermek született: *Elek*, ki korán meghalt, *Agnes*, ma maros-sz[en]tkirályi pap Bartalis Sándor özvegye, *Domokos*, jelen sorok írója, *Elek*, telekkönyvi hivatalnok Désen és *Emília*, Veres Sándorné. Ugyanazon évben akkori esperes Árkosi Mihály által megkereszteltetvén, keresztapám Árkosi Mihály, kereszt anyám Ugron Jánosné, Hegyesi Róza és Osváth Amália Gálfi Sándorné voltak. Kereszteltetésemre Ugron Jánosné gyönyörű rózsaszínű bújbelével és sapkával ajándékozott meg vékony fekete zsinorral ékítve. E bújbelét és sapkát anyám gondossága megtartotta, s mint reám nézve becses ereklyét híven őrzöm.

Ez időtől fogva életem folyamából egészen 1841-ig semmire sem emlékszem, csupán arra, hogy midőn ez évben apám a tarcsafalvi ekléziából kibúcsúzott, az egész eklézsia kicsinyje, nagyja sirt a templomban. En mint kis gyermek, az isteni tisztelet alatt idestova járkáltam a templomban. Láttam az emberek arczain a könnyeket és nem tudtam magamnak megmagyarázni. Csak később fejthettem meg, hogy a tarcsafalviak kedves papjuk siratták apámban.

Tarcsafalváról apám Siménfalvára menvén papnak 1841-ben, itt kezdettem iskolába járni, az Elekes György mester keze alá. Ez szegény elnehezedett ember volt és így nem sokat tanított ugyan a falusi gyermekeknek. A mi keveset tanított azonban, azt jól megtanította. Nála tanultam én is olvasni. Ez időben falusi iskoláinkban sehol sem használtak (csak a módosabbak) papírt az írástanításnál. Mindenik gyermeknek volt egy 16 hüvelyknyi hosszú 9 hüv. széles 2[hüv] vastag nyeles vacorkorfa táblája. Ezt üvegdarabbal simán levakarták, úgy nevezett lengyel-rózsával, vagy viasszal (ritkán, mert drága volt) bédörzsöltük, azután plajbással, többnyire óndarabbal lineáztunk reá, a mester előnkbe írt és mi leírtuk a többi sort. Nekem rendszeren apám írt előmbe. Azért hasonlít írásom annyira az övéhez. Minden nap kétszer kellett ilyen írást elemutatni.

Innen 1842 tavaszán, húsvét után, apám a sz[ékely]keresztúri gimnáziumba vitt. En örömmel készültem és indultam útnak. Elek öcsém sokkal komolyabban vette a dolgot. Felállott a kert tetejére s addig kísért könnyes szemével, a míg láthatott. S bár apám a húsvéttól nyári vizsgáig terjedő időre csak azért vitt bé Keresztúrra, hogy szokjam hoz-

* Az önéletrátot az Unitárius Egyház levéltárában őrzött másolatból közöljük, melyet Úrmösi Lajos, Simén Domokos tanítványa és gyámfia 1878 októberében készített. Az eredeti kézirat, melyből Boros György közölt részeket a *Protestáns Egyház és Iskolai Lap* 1888. évfolyamában (1547, 1582 l.), elveszett vagy ismeretlen helyen lappang.

A közlés betűhív, szögletes zárójelben közöljük a szövegben előforduló fontosabb rövidítések feloldásait; szövegértelmezési jegyzetek közvetlenül a lap alján kísérik a szöveget.

zá az iskolához, mindazáltal, 2 hét múlva mégis a markomba nyomták a plagát,* ha magyarul beszéltem, s nem latinul.

A sz.keresztúri gymnaziumban első tanítóm Elekes József, a siménfalvi mester fia volt. Szelíd jó ember volt, s mire lehetett tanított is. 2-ik tanítóm demeterfalvi Osváth Márton. Ő már szigorúbb volt. Tőle tanultam legtöbbet. Az ő Kolozsvárra jöttével Ádám Dénesnek keze alá adott apám óhajására Koronka József rector. Ő tanított etymológiára és syntaxisra. Az alsóbb osztályokban egészen 1846-ig a declinatiót, comparatiót és conjugatiót mind latinul tanultuk a Molnár Gergely grammatikájából. Latinul tanítottak akkor még a falusi iskolák némelyikében is, mint Siménfalván. 1846-ban az E[gyházi] Főtanács tanodáinkban a tudományoknak anyanyelvünkön tanítását meghatározván, Keresztúron is magyarul kezdtük tanulni az etymológiát és syntaxist. Kézikönyvül Töppler Theapul „Latin nyelvtudományát“ és Seidenstücker „Fordítási gyakorlatait“ használtuk Molnár helyett. Bár mennyire üdvös és nemzeties volt a Főtanács emez intézkedése, Koronka nehezen barátkozott meg vele. Egyébiránt nem is lehet épen egészen rossz néven venni neki. Hiszen egész életében latinul tanult és tanított mindent, s most egyszerre alakítsa át minden tankönyvet magyarra. Ez nem volt kis feladat és könnyű munka. Úgy látszik az E[gyházi] K[épvisező] Tanács is sietett meggyőződést szerezni magának a felől, vajon intézkedései végre lettek-e hajtvva? Ez okból vizsgáló biztosnak az 1847-iki nyári vizsgálatra beküldötte Brassai Samu tanárt Sz.Keresztúrra.

Végre eljött az 1848-iki év, a nemzeti felszabadulás és a nemzeti eleterő bécizonyításának ideje.

Mártius 15-ig már a nemzeti érzelmek zajlása oda emelkedett, hogy a deákok egész entusziásmussal mentek fel a városba levetni az egyetlen kétféjű sast a postáról. Le is verték és sárba tiporták. A városiak közül sokan megdöbbsentek és rosszalták a tényt; a nagyobb rész azonban örömmel csatlakozott a tanulókhöz. Ez események után nem sokára az ifjúság honvédnek és Kossuth huszárnak állott. Az iskolai tanítás korán bevégezödött, a tanulók hazamentek, és a múzsák hajléka 2 évig nélkülözötte szokott lakóit.

A tanulók elszéledése után apám engem is hazavitt Elek öcsémmel együtt. Mint 12 éves gyermek nem voltam elég erős arra, hogy honvédnek álljak. Nem volt mit tennem tehát a gazdaság után láttam, a hol a legkisebb teendőtől a legfárasztóbbig végeztem mindent. Különben is sok kézi ügyességem lévén, szüleim is inkább engemet használtak mindezenre, mint az öcsémet.

Azonban nem sokára a nemzetörség is szervezte magát a falvakban. Én a siménfalviaknak dobosa lettem, s ilyen minőségben voltam egy darabig. Később Urbán nagy tábora jövéen Udvarhelyszék ellen, miután Siménfalva országút mellett feküdt, s Urbán a fehérvyikó mellett készült felvonulni, apám jónak látta, hogy mi közönséges székely ruhába öltözünk, és míg a vihar elmúlik, a szomszéd Tordátfalvára menjünk. El is mentünk. Itt az öreg Nemes Ferencz derék nemes székely gazda adott nekünk szállást. A mint Urbán átvonult, haza mentünk, apám papi, s mi a gazdasági teendökhöz fogtunk újra.

*A plága — hosszúnyelű lapos fa — a latin nyelv ellen vétöknek, a magyarul beszélöknek orvosszere volt. Aki magyarul beszélt, annak átadták a plagát, amelyért különböző idökben, különböző módon kellett bünhödnie.

A muszka hadsereg segélyével a szabadságharcz leveretett és az osztrák kormány absolut igazgatást állított fel. Ennek felállításával 1850-ben az ország csendesedni kezdett, az iskolák megnyiltak és a tanulók, bár eleinte gyéren, szállingózni kezdetek a gymnaziumokba. Én is vizsaszamentem, 1854 júniusában meglehetősen sikerrel végeztem a sz.keresztúri iskolát, a mint Koronkának az utolsó félévről kiadott isk. bizonyítványa mutatja.

Majdnem egész tanulói időm alatt Csoma Györgynél voltam kosztón. A tanulókat a kosztra nézve ez időben két categoriába lehet sorozni. Az 1-be tartoztak azok, a kiknek szülei közel laktak. Ezek fizettek évenként a kosztért: hetenként 1 font húst, egész évre 1 kupa rizst, 1 kupa gyöngykását, 1/2 véka szemes fuszulykát, két kupa borsót, 2 véka pityókát, 1 véka murkot, 1 véka búzát, laskának. Vacsorára 2 véka törrökbúzát puliszkának. Ezen kívül minden közel levő tanulóknak otthon mostak, hazunnan kapott kenyeret, és a puliszka mellé túró, vagy egyebet. Az étel meg főzésért kapott a gazdasszony egy évre minden egyes tanulótlól egy ezüst huszast, 3 f[orintot].

A 2-ik osztályba tartoztak azok, a kik távolabbi vidékekről voltak, Ezeknek már kenyeret sütött a gazdasszony és mosott rájuk. Egyebet úgy fizettek, mint az elébbiek. Ezért ők már 18 ezüst huszast 6 frtot fizettek. Én az első osztályúak közt voltam.

1854 júniusában Sz.Keresztúron az iskolát elvégezve, ugyanazon évi augusztus hó végén apám Kolozsvárra hozott. Itt megismertetett már az első nap Ürmösi Samu családjával. Oda voltunk híva az első napon vacsorára, de én bizony a szokatlan hosszú utazás miatt el lévén fáradva, már az asztalnál dicsőségesen elaludtam. Az Ürmösi fiúkat szüleik húsvétig nem adták fel az iskolába a téli rosz idők miatt. Addig sem voltam azonban egészen tanítvány nélkül, mert Berde Áron igazgató Vajna Lajost adta kezem alá Ádámosról. a ki havonként 5 frtot fizetett.

Az Ürmösi család húsvétkor nagyobbik fiát Miklóst feladván az iskolába, nekem is kosztot adott és havonként 5 forintot. Később Lajos és Kálmán is járni kezdetek iskolába. Ekkor a koszt mellett évenként 150 frtot kaptam. Tanulva és tanítva telt el 1854-től 1860-ig. Én szerettem a családot, meg is tettem érettök mindent. A család viszont szeretett és kész volt még áldozatra is érettem.

1856/7 isk. évvel a főgymnasiumot sikerrel elvégeztem, s a német Entwurf* szerinti Schulrath, Salamon József jelenlétében az érettségi vizsgát letettük. Neki elvé volt, hogy görögül senki sem tudhat annyit, hogy kitünőt érdemeljen, ezért nem engedte meg, hogy a tanárok kiadják nekem görögből a kitünőt. (Lásd éretts[égi] biz[onyítvány].)

Ez évben nagy katasztrófa fenyegette a többi prot[estáns] iskolák mellett a mi egyházunkat is. Ugyanis az osztr[ák] kormány azt követelte, hogy minden egyház mutassa ki, van-e annyi alaptőkéje, a mi az iskoláknak az Entwurf szerinti béréndezését, s tanerőkkel ellátását biztosítsa, különben bészárja az iskolákat. Egyházunk ekkora pénzalappal nem rendelkezvén, adakozásra szólította fel az egyes híveket. E felszólí-

* Az Entwurf (der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich) az osztrák abszolutizmusnak Erdélyre alkalmazott oktatásügyi rendelkezéseit tartalmazza. 1856. jan. 29-én létesítették Erdélyben az „iskolatanácsosi állásokat”. Az unitárius iskolákat Salamon József iskolai tanácsos felügyelése alá rendelték.

tás nagyszerű eredményt mutatott. Nagy és kicsi, öreg és ifjú, állásbeli és tanuló mind meghozta a maga áldozatát a közügy oltárára. Alig volt tanuló kolozsvári iskolánkban, a ki tekintélyes összeget ne írt volna alá. Én is írtam s kifizettem. Valódi szükségünk kipuhatolására az angolok leküldötték londoni pap Tagart Eduardot,* aki fájdalom vissza mentében Belgiumban meghalt 1859-ben. Az ő és Paget János** eszközlésére az angol atyafiak is segítettek 13.000 frttal. Így sikerült kimutatnunk a követelt összeget, s iskoláinkat megmentenünk.

A három évi cursus elvégzése után két évig theológiát hallgattam. E közben 3 évig köztanító voltam: 1857. jún, 21-én neveztek ki. Az E. K. Tanács még cursista koromban megtett rajztanítónak. Theológussá létemkor pedig a görög nyelv, szám- és mértan tanítását bízta rám, mit három évig vittem.

Miután egy évet mint végzett theologus még el töltöttem, 1860 nyarán a m[áros]vásárhelyi és sz[en]t királyi eklézsia megbízottja id Jakab János által ünnepélyesen meghívott papjának. Én azonban már ekkor azon forgattam az eszemet, hogy a Paget által Londonban kieszközölt két 50—50 fontos stipendium egyikének elnyerhetéséért folyamodom az E. K. Tanácshoz, s megnyerése esetén felmegyek a M[anchester] N[ew] College-***-ba. Ennélfogva a meghívást megköszöntem, de el nem fogadtam, hanem készültem Londonba. Az angol nyelvet meglehetősen értettem. Először is tehát, hogy semmi akadályja ne legyen — papi vizsgára kéreztem. Ez megadtván 1860 nyarán Raffaj Károllyal letettem a papi vizsgát. Ennek megtörténte után a londoni stipendiumért folyamodtam. Ezt is megadta E. K. T. oly kikötéssel, hogy segítségére ne számítsak ugyan — de adjak reversalist arról, hogy a statut**** fogom szolgálni. Meg adtam.

Az engedélyem meg volt ugyan a Londonban mehetésre, csak pénzem nem igen volt. Összes rendelkezésem alatti pénzem 150 frt volt. Apámtól nem reméltem, mert neki sem volt. Dologhoz fogtam tehát, le-rajzoltam egy lapra azoknak az unitárius püspököknek képeit, a melyeket megkaphattam. E képet 1860 augusztusában eladtam Stein János könyvkereskedőnek 100 frtéért, a miből az első kiadásnál csak 425 példányt nyomtathatott, s ez már sokat emelte úti költségemet. Ide járult az is, hogy Ürmösi úrnak ércpénze levén, ajándékozott 30 frtot, mint szintén Br. Kemény Albert úr is 50 frtot. Ilyen formán úti költségem már elindulásom előtt 330 frt volt. Ez volt összes vagyonom. Sok ember meglehet vakmerőségnek nevezi, ily kevés összeggel útrakelni idegen földre. Sok igaza lehet. De bennem több volt a vágy a tanulásra, mint-hogy ez vissza tarthatott volna. Aztán volt még egy reményem: Ürmösi

* Tagart, Edward londoni lelkész volt, az angol unitárius egyház titkára, aki 1858-ban Kolozsvárra utazott és az angol unitáriusok által gyűjtött pénzüsszeget (1231 fontot) átadta az E. K. Tanácsnak iskolai szükségletek fedezésére.

** Paget, John angol hitrokon házassága után Gyéresen telepedett le. Részt vett az 1848—49. szabadságharcban; bekapcsolódott az erdélyi művelődési mozgalmakba és az unitárius egyház életébe. Ő volt az élő összekötő kapocs a két testvérelekezet között. Általa szereztek tudomást az angol unitáriusok az osztrák abszolutizmus elnyomó intézkedéseiről és egyházunk nehéz helyzetéről. Az anyagi segítség mellett Paget kezdeményezte a tanulmányi ösztöndíj létesítését erdélyi lelkész-tanárjelöltek számára a londoni Manchester New College-ban.

*** Az angol unitáriusok első lelkészképző intézete; 1786-ban alapították Manchesterben.

**** Az unitárius hívek közössége, az egyház.

úr, a ki soha el nem hagyott, most is azt mondotta: „bár mikor megszorul, forduljon hozzám épen oly bátran, mint szüleihez.“ E tudat tartott fenn külföldön. Hozza fordultam szorult helyzetemben és soha sem csalatkoztam. 600 frttal segített külföldi létem alatt.

Végre elérkezett a Londonba utazás pillanata. Lászlóczky Dániel a kinél Raffaj Károly magántanító volt, ez idő tájban bőrökért Debrecenbe szándékozván utazni, azt ígérte, hogy saját szekeren el viszen minket N[agy]váradig. Ajánlatát elfogadtuk, s 1860 sept. 19-én ismerőseimtől, jó embereimtől búcsút véve, a Consistorium* és Paget úr ajánló leveleivel ellátva — elindultam Várad felé. Ide megérkeztünk 21-én. Az nap este fél 9 óraker Budapestre indultunk. 22 és 23-át ott töltöttük s 23-án d.u. 4 óraker a Károly Lajos gőzösn Bécsebe indultunk.

Sept. 24 és 25-én Bécsben mulattunk, 26-án este felé Dresda felé indultunk, a hol Raffaj Károly elvált tőlem, mert ő Göttingába szándékozott. Én pedig Berlinen át 28-án Hamburgba értem és a Zing's Hotelbe szálltam. Itt is, Berlinben is kissé szétnézve, sept 28-án esti 12 óraker a Neptun nevű gőzössel Londonba indultam. Az Eszaki tenger nem volt ugyan nagyon csendes, majdnem minden utas beteg lett, — mindazáltal én 3 nap alatt szerencsésen — bár kiéhezve megérkeztem Londonba. Az úton már több gyanús ember akart hozzám szegődni és szállást ajánlani. Én hogy ezeket kijátszam, a kikötőben a politzeit** szólítottam fel, hogy ajánljon egy közeli vendéglőt. Ajánlott is egyet B. Pasch: Haydor Square Minories, London. Itt ültem egy hétig, a míg az unitárius atyafiakat felkerestem és tiszt. R. L. Marshall úrnál: Camden, N. W. Oakley Square—5. szállást és kosztot kaptam. Eddigi létem és a vendéglőben tartzkodásom került összesen 115 frtba.

1860 oct. 5-én új szállásomra mentem. A Társulat*** derék titkára R. Brook Aspland minden kitelhető szívességgel fogadott. Ő szerezte a szállást is; ő vezetett el a tanárokhoz is, a kik szintén igen szívesen fogadtak. E hó 14-én a tanév beállván, felmentem az intézetbe. S mint-hogy a theol. cursus mellett még physicát is óhajtottam hallgatni, erre bérattam magamat az egyetemen, s fizettem érte 50 frtot.

Londoni tanárim és tanuló társaim egész két évi fennlétem alatt a legnagyobb előzékenységgel voltak irántam. A legszívesebben utasítottak mindenben, a mire szükségem volt. Magam is derekasan neki fekdtem a tanulásnak. Midőn egy kissé a tudományok terén már szettekinthetem, láttam át, hogy mily keveset tudok. Megfeszítettem minden erőmet és soha esti 11 óra előtt félbe nem hagytam a munkát. Jól tudtam, hogy Londonban létem alatt a theol. tudomány minden ágát ki nem meríthetem. Én tehát a rendes tanórákra való szorgalmas előkészület mellett arra fordítottam kiváló figyelmet, hogy tisztába jöjjek először a *térrel*, a melyben dolgoznom kell; az *eszközökkel*, amiket felhasználhatok, a mikből tanulnom kell és lehet; és a *móddal*, a miként tanulnom kell. Pénzem kevés volt ugyan, hogy könyvet szerezhessek, azonban mégis szereztem, mert meghúztam magamtól mindent, a mit lehetett. Aztán üres

* A (Repraesentativum) Consistorium az Egyházi Képviselő Tanács latin neve.

** Rendőr.

*** Az angol unitáriusok 1825-ben alapított egyházi szervezete nevében: British and Foreign Unitarian Association — Brit és Kölföldi Unitárius Társulat rövidítése.

óráimban örökösen búvárokodtam a könyvtárakban és gyűjtöttem a jegyzeteket az ajánlott és általánosan jóknak ismert könyvekből.

A theol. tanfolyam Londonban a M. N. Collegeban 6 év: 3 alsóbb és 3 felsőbb osztályú. Én mind ezeket úgy osztottam bé, hogy két év alatt a lényegesebb theol. tudományok legnagyobb részét hallgathattam. Az intézet és a tantárgyak leírását lásd Ker[esztény]Magy[ető] II. köt. 288—297 lapjain. [...]

Professorok [a M. N. Collegeban]:

Rev. John James Tayler. Principal and Professor of Biblical and Historical Theology, with the Truths and Evidences of Christianity.

Rev. James Martineau. Professor of Mental, Moral and Religious Philosophy.

Russel Martineau. Esq. Lecturer of the Hebrew language and Literature.

Az alsóbb osztályú tanulmányokat [a tanulók] az University Collegeban Londonban vagy más akármely Britanniai iskolában végezhetik; de a theológiai cursust a *Manchester New College*-ban (vagy ahol seminárium van). Ez az Unit. theologicum seminarium. Ha a tanuló a londoni University-n is akar órákat hallgatni, teheti az igazgató engedelmével, de saját költségén, habár különb fundation tanul is.

Theologicaí és Philologicaí cursus

- a) Christian Truths and Evidences.
- b) Christian Institutions. Practical and Pastoral Theology.
- c) Old Testament. Hebrew History and Antiquities. History of Hebrew Canon, and of the Septuagint Version. Historical Books. The Law. The Prophets. Critical Examination of Messianic Passages: Systematic Reading of the Septuagint.
- d) Ecclesiastical History—to Gregori VII.
- e) Hebrew Language and Literature, Sistematic, Philological and Literary Training, Reading and Lectures in Hebrew and the Cognate Dialects.
- f) New Testament. Introduction to Criticism and Interpretation. Three first Gospels. Epistles and Acts of Apostles, the Writings of John.
- g) Weekly Exercisen in Elocution and Composition.

Philosophiai cursus

- a) Intellectual Philosophy.
- b) Moral Philosophy.
- c) Religious Philosophy.
- d) History of Christian Doctrine.
- e) Regular Greek and Latin Reading.

A Manchester New College először Yorkban volt. 1840-ben átvitték Manchesterbe, és onnan 1853-ban áttették Londonba.

The Session of 1860—61 opened in the Manchester New College with the following Students:*

* Az 1860—61. tanév a Manchester New College-ban a következő hallgatókkal nyílt meg:

Mr. W. C. Coupland. B.A.	
„ Frederick Mitchell	
„ E. T. Howe B.A.	
„ I. D. H. Smyth	
„ Alexander Gordon. B.A.	
„ H. E. Dowson. B.A.	
„ W. I. Smyth	Elder Students
„ James Pillars. B.A.	
„ T. H. Smyth	
„ J. E. Odgers	
„ Richard Pilcher	
„ I. K. Smyth	
<hr/>	
Mr. H. M. Dare	
„ A. N. Blatchford	
„ R. A. Amstrong	
„ A. Payne	Junior Students for
„ J. E. Carpenter	Session 1860—61
„ Domokos Simén	
<hr/>	

These are the divinity students.*

Az első isk. évben megismerkedtem Londonban Kossuth, Kmetty, Klapka, Mednyánszky ezredes, Bernáth Dezső urakkal. Ugyan ez évben az angolok a világon levő összes unitáriusok nevében egy gyönyörű bibliát szándékozván Sir John Bowring-nek ajándékozni, 1860 oct. 21-én adtam e célra 1 shillinget.

Az első év végén egy kis utazást tettem északon. Először is egyenesen Liverpoolba mentem. Szállva voltam a derék unitar. missionárius pap S. Alfréd Steinthal úrnál, ki a város nevezetességeit nekem megmutogatta, ezeken kívül több családhoz is bevezettek, ú.m.:

Lamport úrhoz New Brightonban. Ez úri ember sok hajóval bír s igen gazdag unitárius. Nála voltam egyszer ebéden.

Henry Bright úrhoz, ki hasonlólág igen gazdag. Ez úrnál theáztam. Ez úri ember igen nagy érdekléssel van az erdélyi unitáriusok iránt.

Rev. Hamilton Thom unitárius paphoz, kinél hasonlólág ebédeltem.

Lamport úrnak [...] igen érdekes könyv gyűjteménye van. [...]

Lamport úr házából érdekes kilátás van a tengerre, mely lakház épen a nyílt tengerre fekszik a Mersey folyamnak a tengerbe szaladásánál a világító torony és a folyó bejárását védő erősség mellett. [...]

Nevezetes Liverpoolban az egész város hosszában elnyúló kikötő ezer meg ezer hadi, kereskedő és minden fajtájú hajóival. Az „Akbár“ nevű régi 40 ágyus fregatte, mely most a Mersey folyam közepén áll és az oly gyermekek javítására használtatik iskolául, kik már el voltak fogva tolvajságért, s egyszersmind ítélet is hozatott. E gyermekek napoként 6 óráig tanulnak és minden a hajózáshoz tartozó dolgokat tanulnak; főznek; süroznak; mősnak, s látogatókat szállítanak a hajóba. Mikor én meglátogattam, volt 150 gyermek; idegennek hozzájuk szólni nem szabad. E hajó kapitánya és hadnagya szíves volt engemet és Steinthal urat a hajó minden zugaival megismertetni. Továbbá a *S[ain]t George's Hall*, mely „*Artibus Legibus Consiliis*“ című Mottojának egé-

* Ezek a teológiai hallgatók.

szen megfelel a gyakorlatban is. A Free Library (a szabad könyvtár) sok szép könyvvel, melyek közt nevezetes a francia király Fülöp Lajos könyvtárából ide került 11 kötetű „Description de l’Égypt.“ A természetrajzi (Natural History) gyűjtemény, melynek madárgyűjteménye teljességre bármely museum madár gyűjteményével párvonalba tehető. E madár s egy általában természetrajzi gyűjtemény és a könyvtár egy része Lord Derby tulajdona volt, ki azt Liverpoolnak ajándékozta. Ehez a város még vett egy magán könyvtárt. Az épület, melyben ezek tartatnak a Brown költségén épült. Számtalan olvasót láthatni az olvasó teremben naponként, különösen a munkás osztályból.

Nevezetesen ezeken kívül: a *Mission House*, melynek papja Rev. S. Alfred Steinthal. Sept. 22-én vasárnap este jelen voltam a szegények isteni tiszteletén. Ez emberek igen figyelmesek, s papjukat barátukként tekintik. Mindenikkel kezet szorít, és mindenkinek van valami mondani valója papjához. Nekem leginkább e bizalom tetszett, melyel e szegény emberek papjukhoz viseltetnek. Az épületben, melynek egy tágas nagy termében az isteni tisztelet tartatik, három, sőt négy iskola van, hol a szülők semmit nem fizetnek gyermekek tanításáért.

Liverpoolban négy unitária eklézsia van; ezeken kívül a Steinthal ur missioja, mely a missionarius gyülekezetek egyik legszebbike. [...]

Liverpoolból Manchesterbe mentem át. Itt megnéztem a várost, az unit. „Home Missionary Board“-ját, mely missionárius papokat képző intézet. Meglátogattam Dr. Beard urat, ki az intézet egyik tanára. Ő felvezetett egy kevés beszélgetés után a könyvtárba, hol több ezeryi igen jeles munka van. A többek közt láttam nála a „*Christianismi Res-titutio*“ 1790-ki kiadásából egy csinos példányt; a *Servetus Bibliáját*, *Stratagematum Satanis* és *Sandii Nucleus* című könyveket.

Innen a Steinthal úr testvérihez mentem ebédre, ki estve a concertbe is vitt. Ő vitt el több gyárba, melyeket mind megmutogatott. [...]

A második évben már nem voltam Marshallnál szállva, mert őt a brixtoni ekk[lézsi]a Londonban papjának hívta és a M.N.Co-tól messze költözött. Tehát magán szállásra költöztem és ott laktam egész Londonban létem hátra lévő idejében. Sok kellemes időt töltöttem tanuló társaimmal. Gyakran hívtak soiréba* az unitárius ifiak, vasárnap pedig mindig Mednyánszkyékhoz voltam hivatalos theára. A 2-ik évben jött haza az olasz háborúból Paget Olivér is, s az egyetemre járt. Gyakran meglátogattuk egymást. Egy alkalommal kérdezte tőlem, ha kaptam-e valami segélyt a Statustól. Én egész őszinteséggel azt feleltem nem. Hogy ő erre mit mit nem írt az apjának, nem tudom. Elég az hozzá, hogy itthon azt húzták ki belőle, hogy én fűnek fának panaszkodtam, hogy a Status nem segít. Erre megszavazott a Status ugyan 500 frtot, a miért én csak 37 fontot kaptam; de nem volt semmi köszönet benne, mert fájdalom idő kellett míg a félre értékeket otthon eloszlathatám.

Ez időben, 1862 tavaszán nyílt meg Londonban a világtárlat.

Erre átjött Sándor Mózsai és Kénosi Béla is, a göttingai egyetemről. Itt mulattak 6 hétig. S miután én még egy fél évet valamelyik német egyetemen szándékoztam eltölteni, ebbeli szándékomat tudattam tanárainkkal és a Társulat titkárával. A tanároktól és ismerőseimtől elbű-

* Estély

csúztam, valamint búcsút vettem a Kommitteetól* is, és 1862 május 24-én déli 11 órakor Sándor Mózsiéktól kísérvé a „Leo“ nevű gőzösön a Continens felé indultam. Másnap reggel 5 órakor szerencsésen megérkeztünk Rotterdamba, s két napi itt mulatás után a Rajnán felfelé indultunk. Londonból Mannheimig a gőzhajó [font]6-sb[jilling]7d[penny]. [...]

A rajnai hajó majd nem minden nagyobb városban megállapodott. Így nekünk alkalmunk nyílt a nevezetességeket megtekinteni minden nagyobb városban a Rajna mellett. Miután hajón Mannheimig mentünk, leszálltunk és omnibuszon még az nap esti 9 órára Heidelbergbe utaztunk. Itt egy sajtószertű körülményről kell megemlékezni. Kénosiék a pénzüket némethonban egy barátjuknak kölcsön adván, Londontól egész Heidelbergig én állottam helyettök az úti költséget. Minthogy azonban nekem sem volt sok, emellett oly véletlen kiadásaim is akadtak a mikre számítanunk nem lehetett, ez okból úgy elfogyott a pénzünk, hogy mikor este Heidelbergbe éhesen becseppentünk, nem volt több 18 krajcárunknál. Tanácskoztunk, mit tegyünk vele. Jól nem laktunk volna, tehát szivart vettünk. Minthogy pedig Kénosiék egy heidelbergi lengyel tanuló, egy göttingai barátjuk által, felkértek volt arra, hogy nekik szállást fogadjon, elindultunk e lengyel fiú felkérésére. Hosszas ideig bódorogtunk, míg végre egy fiatal lengyelrel találkoztunk a ki az általunk keresett lengyelhez soiréba sietett. Szívesen elvezetett minket és bemutatott. Mi pedig útközben magyarul a felett váltottunk néhány szót, milyen jó, hogy ma a mi lengyelünknel soiré van, legalább eszünk valamit. Megérkeztünk. A kölcsönös bemutatások megtörténtek, mire a thea következett. Ez azonban csak egy findzsa híg teából és 1 kis szelet vajas kenyérből állott. Ki kellett tehát békülnünk avál a gondolattal, hogy éhesen kell lefekünnünk. Thea után lengyel barátunk az általa fogadott szállásra vitt, hol mi azt az aggodalmunkat fejeztük ki neki, hogy nekünk jelenleg semmi pénzünk sincs, tehát kosztra sincs kilátásunk. E tekintetben is megvigasztalt, így szólván: a szállásadó tanuló lakójának félévig is ad reggelit és estére theát, s az árát csak a semester végén kéri. Mi tehát e két dolgot másnapra azonnal meg is rendeltük. Másnap a fogadóban pedig egyetemi tanulóknak íratott be minket lengyel barátunk. És így már a kosztunk egészen biztosítva volt. Én magam is másnap külön szállást fogadtam, magokra hagyván Kénosiékat a nekik fogadott lakáson.

A heidelbergi egyetemen az 1861/2-iki nyári semesteren hallgattam Dr. Hitzigtől az Apocryphus könyvek és a Genesis magyarázatát, bévezetést az apocryph könyvekbe. Prof. Starktól a Gymnasial-Pedagogikát. Ezek mellett a rokon tárgyakat hospitáltam.** Tanulmányaim, vagyis a semester végeztével haza jöttem, hol az Ürmösi család örömmel fogadott.

Hazajövetelem után néhány nappal meglátogattam kolozsvári ismerőimet. Ezek után 1863 augusztus 31-én kineveztek Székely Keresztúrra tanárnak. Marosit*** pedig onnan visszahozták, s egyúttal az igazgatással is megbízták. 1863 szeptember 6-án a 3 nagyobb Ürmösi fiúval együtt bémentem Keresztúrra állomásom elfoglalására. E hó 9-én szerencsésen

* A Manchester New College kormányzó testületének Végrehajtó Bizottsága (Executive Committee).

** Vendéghallgatóként járt az egyetemi előadásokra.

*** Marosi Gergely 1859-től 1862-ig a székelykeresztúri gimnázium, 1862-től 1866-ig a kolozsvári kollégium tanára; 1866-tól 1874-ig a székelykeresztúri gimnázium igazgatója.

megérkeztem, s beszálltam a rektori lakba, a mely oly rozszant és piszkos volt, hogy a konyha padlás gerendája pádimentumostól együtt a következő éjjel beomlott a pincébe. Koronkának kényelmes lakása és nagy veteményese volt a felszegben. Ő nem sokat csinált a rektori lakból és kertből. A kertben még meglevő két fa, egy izembart körte és egy szeges almafa a Szabó Samu* idejéből voltak. Nekem tehát e ronda házban, s még elhagyottabb kertben első teendőm volt, hogy a házat lakhatóvá s a kertet termékennyé tegyem. A konyhába új gerendákat és pádimentumot csináltattam, a szobákat kitakarítottam, a Koronka által lisztes kamrának használt szobát hálószobává alakítottam, felette a padlást megvályogoltatván. Ezután kerti szerszámokat vettem, s a tanulók segélyével pár hét alatt a kertet rendeztem, a gödröket betöltöttem, megtrágyáztam. Beültettem mindenféle vadfával, veres szőlő és egresfával le a legutolsó tárkányig és sóskáig. A vadfákat tavasszal Kolozsvárról vitt legfinomabb ágakkal oltottam bé. Én nem értem meg ugyan ezek gyümölcsét, sőt a két vénfa termését is elkérte Koronkáné, de jól esik a tudat, hogy jól beállított kertet és rendbe szedett szállást hagytam utódomnak. Én semmit el nem vittem a telekről, még a mit saját szorgalmam és pénzem árán szereztem és gyarapítottam sem. Egész Keresztúron töltött 3 évem alatt minden törekvésemet oda irányoztam, hogy a rektori lakot és telket rendezzem, gyarapítsam, az iskolát jókarban tartsam, szellemét, tekintélyét emeljem, s részére a keresztúri és vidéki értelmiség jóindulatát és támogatását megnyerjem. Hála Istennek minden sikerült is.

1864 mártius 1-én siménf[alvi] ekkla Marosival a templom és orgona szentelésére kért fel, s 1864 october 23-án ezt megköszöni.

E 3 évből 1 évig nálam voltak az Ürmösi fiúk is, mikor Miklós végezvén Keresztúron, a máskettő is kijött vele Kolozsvárra. Ugyan a 2-ik iskolai év nyarán 1865 június 18-án szólít fel erre az E.K.T. aug. havában szenteltek fel engemet a sztgericei zsinaton, a hol a rendes ügyek menetébe egyebeket mellőzve, itt választottak meg újra igazgatóul Keresztúrra.

Bármilyen jól találtam is magamat Keresztúron, s bármennyire szerettek is engemet az emberek, megvallom mindig visszavágytam Kolozsvárra a theológiához. E vágyam új reményt nyert, midőn 1866 nyarán Kolozsvárra jöttem. Egy alkalommal beszélgettünk Marosival a papi hivatal terhes volta felől, a mit ő lelkéből megutált, s szabadulni akart tőle. Én erre azt mondtam, cseréljünk állomást. Örömmel rá állott és kezet is adott rá. Ő még azon évi Főtanácstól a Keresztúrra rendeltetését kérte. S miután én meg Kolozsvárra rendeltetésemet kértem a Főtanácsnak nem volt más teendője mint a cserébe belé egyezni. 1866 július elsején neveztek ki kolozsvári tanárnak. Ugyanakkor másodpapnak. 1866 oct. 7-én az angol nyelv tanításával bíz meg az E.K.T. Mi tehát még 1866 szeptemberében Marosival helyet cseréltünk. 3 évig nekem is papolnom kellett, azonban ez is eltelt, és én kedvelt theológiai tárgyaim mellett maradtam.

* Külföldi tanulmányainak befejezése után 1795-ben a bölöni zsinat igazgató-tanárnak választotta a székelykeresztúri gimnáziumhoz, ahol 1813-ig működött. 1815—1830 között a tordai gimnázium igazgatója; 1830-tól 1832-ig a kolozsvári kollégium tanára.

1867 szept. 1-én a Főtanács Kolozs-Doboka köri jegyzőnek választ. A következő 1868-ik évbe 300 éves zsinatra készültünk Tordára, megünnepelni a lelkiismeret szabadságának ezelőtt 300 évvel való kimondását és törvényes biztosítását.

A püspök főtiszt. Kriza úr Ferencz Józsit és engem nevezett ki prédikátoroknak. Ő az első napon történelmi, én pedig a szentelés alkalmával tanbeszédet mondtam e textus felett: „a pap az evangéliumnak oltalmazója.“ Egész Torda-Aranyos buzgott, hogy vendégeit jól fogadhassa. Angliából is volt vendégünk. Az öreg Tayler* leányával szerencsétetett. A zsinat fényes volt. A következő napon Szucságba voltunk hivatalosak az öreg Kelemenhez.** Teménytelen nép gyűlt össze, itt is. Tayler és leánya mindenütt jól találták magukat. Harmadnap Tayler indulni szándékozott hazafelé, mely útjában én és Ürmösi Miklós Budapestig kísértük.

Ez év sept. 13-án választott meg az E.K.T. főpapi törvényszéki bírónak. Nemsokára lemondottam és megváltam a papságtól.

1870 aug. 29-én a Főtanács számvevőnek és pénzügyi bizottsági tagnak választott.

Ez időtájban majd nem minden nyarat arra használtam, hogy vagy Magyarhonba, vagy külföldre mentem tapasztalat gyűjtés végett. 1869-ben Ürmösi Gyulával a homoródi fürdőre mentem erősödés végett. Innen átmentem Előpatakra a hol aug. 1-én Dall*** felkeresett. Egy néhány napi együttlét után az Ürmösi családdal kísértük őt Árkosra egy vasárnapon, tudatván ezt előre Kis Misivel.**** Vasárnap isteni tiszteletre mentünk, a hol esperes csinos beszéde után Dall egy beszédet tartott a gyülekezethez az indiai viszonyokról, amit én tolmácsoltam. Ez ünnepély után párnapra, Indiába indult.

1871-ben Schweitzba utaztam, magammal vivén Ürmösi Kálmánt Zürichbe a politechnicumba. 1872-ben újra Schweizot és Olaszhont s Frankhon egy részét jártam be Ürmösinével és fiával Miklóssal. 1873-ban a bécsi világkiállításra, hol Ürmösi úr és nejevel voltam egy pár napot; ismét Bécsből aug. 12-ére a lipcsei prot. egyleti gyűlésre mentem július 8-án Fretwellel. 1874-ben meghalt Ürmösi Samu úr és én maradtam a család egyedüli gyámola.

1875-ben Szliácsi fürdőre mentem. Ez azonban nem használt. Innen a gyönyörű Kassa — Oderbergi vasuton Tátra-Füredre, onnan Terebesre mentem Gr. Andrassy Gyula ő excellentiájához, onnan még aug. vége előtt Vécsre mentem Ürmösiékhez. 1876 nyarának első felét a gr. Andrassy érdekében Kővárvidéken töltöttem. Nagyobb részét Bárezban töltöttem el, a hol egy szép istállót és tisztli lakot építettünk Ürmösinével. Ez év aug. 28-án kilelt a hideg, s azon őszön és télen 4 hónapig feküdtem utána. 1877 márt. 15-én történt meg egybekelésünk Ürmösinével. De fájdalom nem sokáig lehettem boldog. 1877 június 4-én elveszté

* Tayler, John James a Manchester New College tanára és 1853-tól 1869-ig igazgatója.

** Kelemen Benjámin a Kolozs-Doboka egyházkör felügyelőgondnoka, az E.K. Tanács tagja; az egyház és tanintézetei áldozatkész jótévedője volt.

*** Dall, Charles H. A., amerikai unitárius lelkész; egyháza megbízásából Indiában, Kalkutta központtal 1855—1886 között eredményes missziói és nevelői munkát végzett.

**** Árkosi egyházközség lelkésze 1841-től 1889-ig.

Kálmán nevű fiát, s részint az ez által okozott lelki bánat, részint pedig az orvosa által észre nem vett tüdőgyulladás, a mi később vízkorsággá fajult, annyira megtámadák egészségét, hogy 1877 július 4-én karjaim közt kimult. 6-án eltemették. E csapás nem téveszté el hatását reám. E hó 10-én újra ágyba estem, a mit részint az iménti csapás, részint a szegény nőm ápolása alatti kimerülésem még nevelt. Nem csak hát ideg bajom, hanem tüdő-bántalmaim is megújultak. Ily betegesen húztam át az 1877-ik év nyarát. Még nagyon beteg voltam, midőn az ez évi sept. 2-án tartandó Főtanács bekövetkezett. E Főtanács Egyházi főjegyzőnek választott. Ugyan e Főtanács egyúttal felmentett a könyvtárnokság alól, s azt Pap Mozsira* ruházta. Az egyházi főjegyző választását megköszönve lemondottam kétszer is, de a Főtanács lemondásomat nem fogadta el, sőt azt határozta, hogy helyem mindaddig pótoltsék helyettes által, a míg egészségemet visszanyerem. A Főtanács alatt s általában egész szeptemberben nagyon gyenge voltam, mind a mellett határozott szándékom volt rendes előadásaimra feljárni. Azonban e határozatomat egy körülmény megghiúsította. Ugyanis tanártársaim tudtom nélkül egy sept. elején tartott igazgatósági gyűlésen, irántami jóindulatuk által vezetettve, tantárgyaimat, a zsidón kívül, egymásközt felosztották, és tanítani kezdték. S miután Kolozsvárt rajtok kívül is majdnem minden unitárius ember tiltakozott előadásra járásom ellen, én kénytelen voltam sorsomba belényugodni. Valóban oly megható volt reám nézve tanártársaim figyelme, hogy megindulás nélkül ma sem tudok reá gondolni. Így tanítottak ők helyettem a szüreti szünidőig. A szüreti szünidő után, nov. elején — már annyi javulást éreztem, hogy megköszönve jóságukat, magam is megkezdtem az előadást. Ezt főleg azért is tettem, hogy miután a zsidó nyelvet senki nem vállalta el, nehogy ebben tanítványaim hátra maradvást szenvedjenek.

Már azt hittem, hogy a csapások elmúltak és egészségem lassanként helyre áll. De a sors könyvében másként lett megírva. 1878 január elején újabb csapás ért. Apám Simén János, alsó-siménfalvi pap e hó 2-án 70 éves korában meghalt. Még nagyobb fájdalomra betegségem is akadályozott, hogy utolsó tisztességételen jelen legyek. Bár hosszú betegeskedése és az orvosok véleménye békővetkező halálát már előre sejtették, mindazáltal az eset mégis nagyon megrázott. Hiszen gondos jó apát vesztek el.**

*
* *
*

Saját dolgozataim:

I. *A Keresztény Magvetőben:*

1. kötet Londoni eredeti levél. 1860. — 233. lap.
2. „ Az angol unitáriusok londoni akadémiájának ismertetése. 1863. — 288. lap.

* A kolozsvári kollégium tanára, lelkész és egyházi főjegyző.

** Simén Domokos önéletírása súlyosbodó betegsége miatt befejezetlen maradt. 1878 nyarán gyógyulása végett a korondi fürdőre ment. Egészségi állapota még rosszabbodott. Nagy betegen vitték Kadácsba, ahol anyja ápolta. 1878. szept. 9-én halt meg; temetése szept. 11-én történt a kadácsi temetőben.

3. kötet Az emberben levő vallásos elem és annak tárgya vizsgálása. Érték. Parker Tivadar. Ford[ítás] 1867. — 86 lap.
4. „ Az unitárius ker. vallás. Papi hivatalba iktató beszéd. W. E. Channingtól. Ford. 1868. — 37 lap.
5. „ Bibliai tanulmányok I—II. 1870. — 15, 89 lapok.
6. „ Észrevétel a Figyelmezőnek az amerikai unitáriusokról tett tudósítására. 1870. — 339. lap.
- „ „ Bibliai tanulmányok. III—IV. 1871. — 10, 251. lapok
- „ „ Az antiókiái hitvalló. 1871. — 149. lap.
- „ „ A legrégebbi irat. 1871. — 127. lap.
7. „ Bibliai tanulmányok. V—VI. 1872. — 22, 192. lapok
- „ „ Észrevételek Schuler Libloynak az unitáriusokról tett nyilatkozatára. 1872. — 129 lap.
- „ „ Mi az unitarismus: positivum-e vagy negativum? 1872. — 315. lap.
8. „ Egy prot. pap, ki a protestantismust és Krisztus evangéliumát megtagadja. 1873. — 66 lap.
- „ „ A német prot. egyet 7-ik közgyűlése. 1873. — 294. lap.
- „ „ Könyvismertetések. 1. Vallásos eszmék tört. és a Protestanten-Bibél. 1873. — 386, 389. lapok.
9. „ Bibliai tanulmányok VII—VIII. 1874. — 9, 290 lapok.
- „ „ A keresztény vallás (Mutatvány a „Csodák“-ból) 1874. — 118. lap.
- „ „ Az első értekezés ügyünkben Amerikában. 1874. — 128. lap.
- „ „ Könyvismertetések 1.6.7. ——— 1874. — 193, 195, 196. lapok.
10. „ Az őskereszténység ünnepei. 1875. — 949. lap.
- „ „ Könyvismertetések. 1875. — 136, 181. lapok.
11. „ Történelmi adatok. 1876. 132, 136, 338. lapok.
- „ „ Az angol unitáriusok ez évi nagy gyűlése. 1876. — 275. I.
- „ „ Könyvismertetés. 8—9. 1876. — 129, 147. lapok.
12. „ A hódolati eskü letétele. 1877. — 33 lap.
- „ „ Irodalmi értesítő 1—9. 1877. — 59. lap.
- „ „ Különfélék 2-től végig. 1877. — 61. lap.
- „ „ A messiási remény. 1877. — 137. lap.
- „ „ Az unitáriusok nyomdái. I. 1877. — 174. lap. (folyt. köv.)
- „ „ Irodalmi értesítő 4—6. 1877. — 183. lap.
- „ „ Különfélék egészen. 1877. — 185. l.
- „ „ Az unitáriusok kolozsvári főiskolájának könyvtára. 1877. — 193. l.
- „ „ Az unitáriusok nyomdái. II. (folytatás) 1877. — 227. lap.
- „ „ XXXIV. Egy adat széplaki ekklánk történetéhez. (Közlés). 1877. 233. lap.
- „ „ Az unitáriusok nyomdái. III. 1877. — 365. l.

II. A Protestáns Tudományos Szemlében:

1. évf. Észrevételek Zombori Gedő úr „Korszerű c. beszédeire“ 1869. 362, 357, 385, 401. lap.
2. „ Összhang a vallás és tudomány közt. 1870. — 75, 81, 97. lap.

2. évf. A Kozma F. úrral folytatott és a *Prot.Tud.Szemlében* megjelent vita t. olvasójához. 1870. — 199. l.
 3. évf. Az orthodoxia. 1871. 97, 113. l.
 „ „ A Szentháromság és annak története. 1871. — 129—406. l.

III. Az Egyházi Reform-ban:

1. évf. A ker. vallás, amint azt Krisztus prédikálta. 1871. — 137. l.

IV. A Protestáns Egyházi és Iskolai Lap-ban:

13. évf. Néhány igénytelen szó a létesítendő egyh. reform egyesület érdekében. 1870. 1465. lap.
 15. „ Melyik biztosabb: a történet élő Krisztusa-e vagy az orthodoxia mythususa? 1872. — 833, 865. lap.
 16. „ A sinai codex. 1873. — 395. lap.
 17. „ Egy káldei okmány a vízözönről. 1874. 15, 43, 75, 109. lap.

Önállólag megjelent műveim:

- 1) Az unitárius püspök arcképcsarnoka.
- 2) Szenttörténetek: Unitárius iskolák használatára. Kolozsvár 1864.
- 3) Ugyanennek a 2-ik kiadása. Kolozsvár 1871.
- 4) Templom-szentelési beszéd Siménfalván 1864. Máj. 17. Kolozsvár, 1865. A Marosi G. beszédével együtt.
- 5) A pap az evangéliumnak oltalmazója. Az unitáriusok 3 százados zsinati ünnepélyén Tordán 1868. aug. 31. Kolozsvár. 1866.
- 6) A szentháromság eredetének és kifejlődésének története. Egy bevezető értekezéssel az orthodoxyáról. Pest. 1872.
- 7) Nagy Váradi Disputatio. Előszóval elláttuk és kiadtuk N[agy] Lajossal. Kolozsvár. 1870.
- 8) Az evangéliumi csodák. Tekintettel az ó- és újtestamentumi összes csodákra. Történelmi bírálati tanulmány. Kolozsvár 1875.

KOVÁCS ISTVÁN

A SZABAD IDŐ, MINT AZ ÖNKÉPZÉS LEHETŐSÉGE
 A LELKÉSZ ÉLETÉBEN

I. Az idő, mint Isten ajándéka

1. Minden létezés időtartam, illetve időbeli meghatározottság kérdése. Ha a létezés Istentől van, — már pedig a lét oka Isten —, akkor az idő is Istentől van, mint a létezés egyik összetevője és jellemzője. Klasszikus keresztény szóhasználat: az idő Isten ajándéka.